

УДК 911.3

ІЩУК С.І., ГЛАДКИЙ О.В

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ПРАЦІ І ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА У ПРОМИСЛОВИХ АГЛОМЕРАЦІЯХ УКРАЇНИ

Агломераційні утворення в Україні являються основними осередками концентрації промислового потенціалу, трудових і фінансових ресурсів та виступають провідною територіальною ланкою виробничого комплексу нашої держави. На сьогоднішній момент вони зосереджують понад 35% від всього обсягу виробництва, чисельності працюючих та основних засобів промисловості країни. Однак, функціонування промислових підприємств агломераційних утворень не приносить відчутного економічного ефекту, розвивається за екстенсивним принципом і характеризується нераціональним використанням наявних ресурсів і можливостей території. Тому дослідження ефективності використання ресурсів праці і основних засобів виробництва в межах окремих міст та промислово-агломераційних утворень України в наш час набуває особливої актуальності з огляду на пошук шляхів усунення наявних диспропорцій.

Вивченню промислових агломерацій присвячено праці багатьох вчених. Зокрема, теоретичні аспекти питання висвітлені в роботах М.М. Колосовського, В.І. Захарченка, П. Гаггета (Paul Hugget), М. Фуджіти та Ж.-Ф. Тісса (Masahisa Fujita та Jacques-Francois Thisse). Практичні сторони проблеми на прикладі України та її окремих регіонів розкрито в роботах Р.І. Литвиненко, О.І. Драпівського, О.Г. Топчієва, А.В. Степаненка, Г.М. Лаппо, В.Н. Амітана та ін. Однак, до цього часу комплексний аналіз використання трудових ресурсів і

основних засобів виробництва в межах промислових агломерацій України не проводився.

Саме тому, об'єктом даного дослідження виступають окремі промислові міста України та їх агломераційні утворення, а предметом – трудові ресурси та основні засоби виробництва зазначених територій. Метою даного дослідження є виявлення регіональних особливостей використання трудових ресурсів та основних засобів промислових агломерацій України, а завданнями – аналіз показників фондоддачі, фондоозброєності і продуктивності праці промислових підприємств міст України, окреслення регіональних особливостей їх формування, виявлення територіальних диспропорцій та розробка шляхів оптимізації розвитку промислово-агломераційних утворень. Науковою новизною дослідження є те, що у ньому вперше проаналізовано ефективність використання трудових ресурсів та основних засобів промислового виробництва всіх міст України та окремих промислово-агломераційних утворень.

Трансформація економічних відносин в суспільстві, розвиток ринково-орієнтованих видів економічної діяльності призвели до істотних змін в ефективності промислового виробництва як в межах окремих галузей, так і в межах локальних промислово-територіальних комплексів. Крупні промислові центри та вузли, що концентрують в собі значну чисельність промислово-виробничого персоналу і основних виробничих засобів, в силу дії низки нових факторів, істотно поступилися місцем малим і середнім центрам та пунктам України за якісними показниками розвитку промислового комплексу. В ринкових умовах в них скорочуються обсяги виробництва, порушуються усталені зв'язки енерговиробничих циклів, застарівають основні засоби, знижується рентабельність та інвестиційна привабливість. Натомість, в Україні розвиваються нові форми територіального зосередження промислових підприємств, де концентруються високорентабельні, прогресивні, ринково-орієнтовані види діяльності. В ряді локальних промислових утворень почав формуватись своєрідний агломераційний ефект, заснований на перевагах ринкового господарювання, комерціалізації виробництва та високій комунікативності середовища.

Ці явища знайшли своє відображення у територіальному розподілі показників фондоддачі, фондоддачі та продуктивності праці окремих міст України. Для їх розрахунків було проаналізовано статистичні дані (обсяги реалізованої продукції промислових підприємств, чисельність штатних працівників, первісна вартість основних засобів та ін.) всіх міських населених пунктів нашої держави (456) станом на 2005 рік.

Якщо поглянути на співвідношення абсолютних показників використання ресурсів праці та основних засобів у промисловому комплексі міст України, відразу помітне істотне переважання традиційних вузлів і центрів: Києва, Запоріжжя, Кривого Рогу, Львова, Донецька, Маріуполя, Харкова та ін. (рис. 1). Вони мають значну диверсифікацію та концентрацію галузей промислового комплексу (Київ, Харків, Львів, Запоріжжя), а подекуди і вузьку потужну спеціалізацію на виробництві продукції вугільної та металургійної галузей (Кривий ріг, Маріуполь, Горлівка), яку успадкували ще з радянських часів. В деяких із зазначених вузлів, як показали попередні дослідження, поступово розвивається агломераційний ефект, вони стають ядрами крупних промислово-агломераційних утворень (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ, Одеса, Львів).

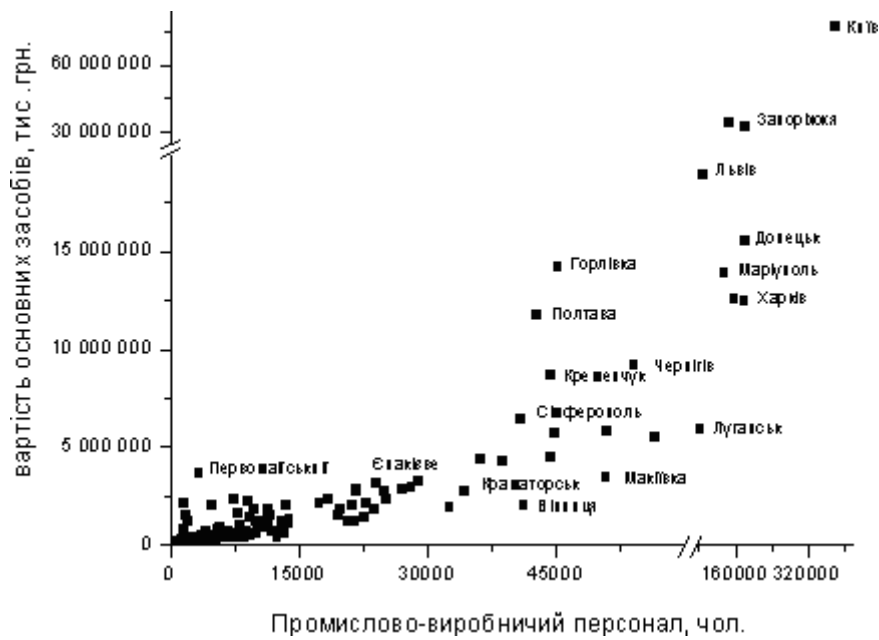

Рис. 1. Співвідношення ресурсів праці і засобів виробництва у промисловому комплексі міст України, 2005 р.

Однак, нами було встановлено, що розвиток ринкових сил, підприємництва і конкуренції у промисловому комплексі крупних вузлів і центрів істотно уповільнюється, а фонди і трудові ресурси використовуються неефективно.

Середні позиції за обсягами основних засобів та чисельністю промислово-виробничого персоналу посідають інші обласні центри України, а також ряд промислових міст Донбасу і Придніпров'я. Частина з них, яка розпочала впроваджувати ринкові методи господарювання, характеризується високою ефективністю використання економічних ресурсів. Натомість, вузькогалузеві промислові пункти, переважно гірничопромислового профілю, перебувають у стані стагнації. В них поширене масове закриття промислових підприємств, вивільнення робочої сили, масштабне структурне безробіття.

Значна кількість міст України характеризується вкрай низькими абсолютними показниками чисельності зайнятих та вартості основних засобів. Переважно, це малі і середні міста, в яких розміщуються галузі промисловості місцевого значення. Проте, деякі з них, що зосереджені переважно в зоні впливу великих промислових вузлів, отримали доволі високі показники ефективності розвитку виробничого комплексу. Використовуючи переваги свого розміщення, зокрема близькість до середовища підвищеної контактності та комунікативності, центрів бізнесу та комерції, освіти та наукових інновацій, а також через низьку земельну ренту на місцях і працenasичений ринок робочої сили в них активно розвиваються підприємства нового, комерційного типу, що впроваджують сучасні механізми господарювання та залучають іноземні інвестиції [2].

Це яскраво підтверджується при аналізі показників фондоозброєності, фондovіддачі та продуктивності праці промислових підприємств міст України. Так, найбільшу ефективність використання основних засобів, за усередненими показниками, мають саме малі міста нашої держави, чисельністю 10-50 тис. чол. (рис. 2). Слід зазначити, що для більшості з них все ще характерні окреслені вище

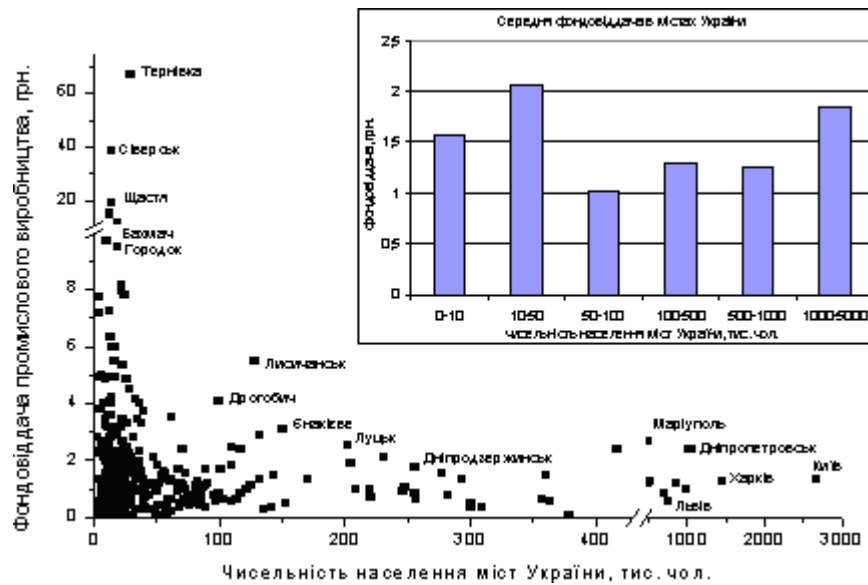

Рис. 2. Фондовіддача промислових підприємств міст України

кризові процеси розвитку господарства, однак в ряді населених пунктів вже засновано новітні, комерційно спрямовані промислові підприємства, що забезпечені сучасним обладнанням, мають значні обсяги виробництва і реалізації продукції та високу рентабельність. До них належать: Тернівка і Підгородне (ЗАТ Ерлан, Дніпроприлад, Торг сервіс Дніпро, ТОВ Ветпрепарати) Дніпропетровської області, Сіверськ і Щастя Луганської області, Немирів (лікєро-горілочний завод „NEMIROFF”) Вінницької області, Моспине (ЗАТ Полімер, ЗАТ Машинобудівник) і Артемівськ (Електротехнічний завод, ТОВ Новотех) Донецької області, Бібрка (СП Контракт, ПП Стиль-Плюс) і Городок (ТОВ Віра, швейна фабрика, ТОВ Поліпак, СП Писанка) Львівської області та ін. Частина з них розвивається як самостійні промислові центри (Немирів, Тернівка), але переважна більшість сконцентрована навколо великих міст та входить до складу промислових агломерацій (Бібрка, Городок, Комарно, Дубляни, Моспине, Підгородне, Чугуїв, Люботин та ін.).

Високі показники фондовіддачі в малих містах пов'язані із широким залученням іноземних інвестицій та впровадженням новітніх технологій і методик сучасного менеджменту в окремих промислових центрах, а також із використанням переваг близькості до великого міста, як осередку комерційної, фінансово-кредитної і банківської активності, ринкових перетворень, розвитку міжнародних відносин та прикладної науки в агломерованих поселеннях. Малі і середні міста отримують значні переваги порівняно із крупними центрами через низьку земельну ренту, наявність вільної робочої сили, відносно низькі затрати на організацію виробничого процесу і соціальне влаштування працівників [1;6]. Не останню роль відіграють також суб'єктивні фактори, до яких слід віднести низький прояв в малих містах різноманітних бюрократичних перепон на шляху розвитку комерційного сектору промисловості, меншу корумпованість чиновництва та монополізацію ринків. Негативними факторами промислового розвитку малих міст є низький рівень інфраструктурного обслуговування, застарілість інженерного облаштування території, недостатнє забезпечення швидкими та надійними шляхами сполучення та сучасними комунікаціями

(Інтернет, мобільний зв'язок, бездротові мережі тощо).

На другому місці за усередненими показниками фондовіддачі знаходяться найбільші промислові вузли України (рис. 2). Вони приваблюють до себе підприємницький капітал завдяки формуванню середовища підвищеної контактності, комунікативності, спрощеному розвитку прогресовизначальних та міжнародно-орієнтованих видів діяльності. Однак, ефективність ринкових перетворень у промисловому секторі цих міст гальмується через монополну земельну ренту, відсутність резервних територій розвитку, високу конкурентність середовища, підвищені ціни на користування об'єктами інфраструктури та ін [2]. Значний вплив на функціонування промислових підприємств комерційного типу у найбільших вузлах відіграють і суб'єктивні фактори, окреслені вище. Саме тому, на основному графіку фондовіддачі найбільші промислові вузли України отримали доволі низькі позиції (рис. 2). За цим показником Київ займає 179 місце серед інших міст нашої держави, Донецьк - 76, Дніпропетровськ – 81, Харків - 185, Одеса - 234, Львів - 342. Переважна більшість основних засобів промислових підприємств найбільших міст належить крупним підприємствам державної та колективної власності, які в ринкових умовах простоюють, закриваються або істотно знижують випуск продукції через свою нерентабельність. Навіть незважаючи на зміни у формі власності, на деяких з цих підприємств панують застарілі методи управління, спостерігається відтік кваліфікованих кадрів, використовується застаріле обладнання, робиться ставка на дешеву робочу силу, а не на технологічні інновації. Аналогічні проблеми властиві деяким великим та середнім містам України, обласним центрам та моногалузевим пунктам Донбасу і Придніпров'я. Їх фондовіддача, як видно з рис. 2., залишається доволі низькою, на рівні із найбільшими вузлами нашої країни.

Командно-адміністративний характер соціалістичної економіки також істотно уповільнив розвиток промисловості малих і середніх міст, особливо в межах агломераційних утворень [5]. Це яскраво видно з рис. 2, де переважна більшість малих міст України характеризується вкрай низьким рівнем фондовіддачі. Не маючи власної бази розвитку – відповідної інфраструктури, сервісу, житлового забезпечення працюючих – вони передавали частину своїх промислових функцій центру, який був забезпечений необхідною робочою силою, мав високий рівень облаштування та кращі умови життя людей [6]. Така концентрація не регулювалась законами земельної ренти і не враховувала вартість життя та інфраструктурного облаштування у великому місті [2]. В наслідок цього в межах промислових вузлів виникали нераціональні маятникові міграції, зростав екологічний дисбаланс, розвивались непрогресивні галузі господарства, не властиві великим мегаполісам. Ці явища частково зберігаються і дотепер. Наприклад, за попередніми дослідженнями, лише промислові підприємства Києва залучають біля 200 тисяч штатних працівників з приміської зони, що істотно знижує ефективність використання основних засобів в столиці та негативно впливає на продуктивність праці.

Проте, за умови формування ефективних ринкових механізмів, наявні диспропорції поступово нівелюються. Крупні промислові вузли – ядра агломерацій – позбавляються нерентабельних виробництв, які, в силу дії законів земельної ренти та конкурентних факторів, перепрофілюються і переміщуються до поселень приміської зони. В останніх, як показали виявлені тенденції, формуються високорентабельні види промислової діяльності комерційного

спрямування, виникають модульні виробництва, які отримують високі показники ефективності за рахунок здешевлення затрат на виробництво продукції і підвищення її конкурентноздатності через близькість до багатофункціонального міста. Промислові підприємства цих населених пунктів є тими першими результатами ринкових перетворень, які стимулюють трансформаційні процеси у галузевій і територіальній структурі господарства України та підвищують рівень її конкурентоспроможності.

На ефективність використання основних засобів промислового виробництва впливають також показники фондоозброєності промислових підприємств. Проведені нами дослідження у розрізі окремих міст України дали змогу встановити, що середній рівень фондоозброєності поступово підвищується із зростанням чисельності населення міста та розвитком його виробничих потужностей (рис. 3). Однак, в містах-мільйонерах України середня

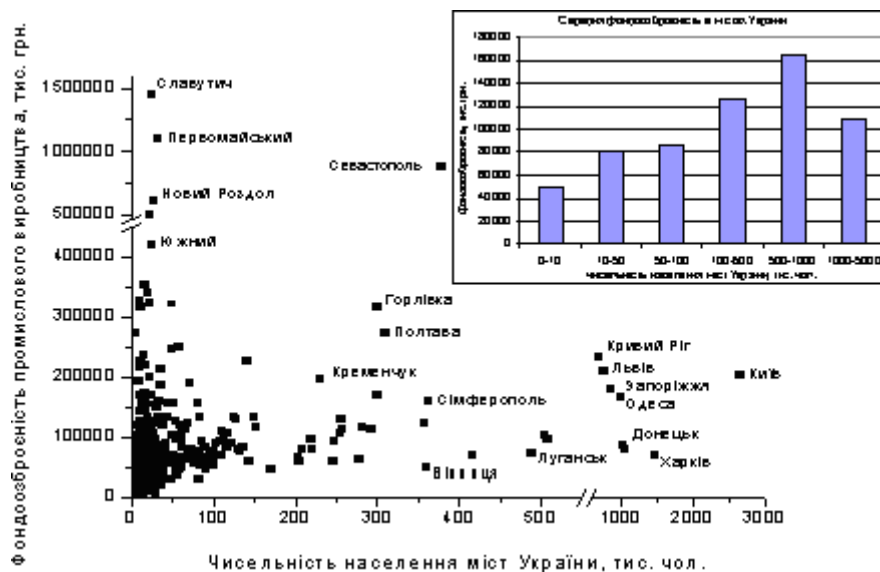

Рис. 3. Фондоозброєність промислових підприємств міст України, 2005 р.

фондоозброєність різко знижується. Це ще раз додатково підкреслює низьку ефективність функціонування промислових підприємств даної групи поселень, переважання застарілого обладнання, гальмування ринкової ініціативи та поширення всього комплексу проблем, окреслених вище.

Істотні переваги за середнім рівнем фондоозброєності мають найбільші міста України (500-1000 тис. чол.), для яких характерна менша частка застарілих засобів виробництва у основних фондах промислових підприємств та активне впровадження ринкових засад розвитку через відсутність об'єктивних і суб'єктивних перешкод, проаналізованих вище. Однак, ефективність фондівіддачі у них також доволі низька. Це можна пояснити недостатньою силою прояву агломераційного ефекту (Одеса, Львів), а, подекуди, і його відсутністю (Кривий Ріг, Запоріжжя). Так, ядра крупних агломераційних утворень України (Київ, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ) мають набагато вищі показники фондівіддачі, ніж найбільші міста України.

При аналізі загальної моделі фондоозброєності слід наголосити на тому, що високі значення цього показника характерні для деяких малих і середніх міст

України, які знаходяться в зоні впливу ядер агломерації (Новий Роздол, Первомайський, Южне, Вишгород, Кам'янка-Бузька), виготовляють конкурентну, експортно-орієнтовану продукцію паливно-енергетичного і металургійного комплексу (Ладизин, Кривий Ріг, Вахрушеве), або мають спеціальний територіальний статус (Славутич, Севастополь). Отже, агломеровані поселення України, в яких зосереджуються передові, ринково-орієнтовані промислові підприємства, є лідерами як за показниками ефективності використання основних фондів, так і за фондоозброєністю. Це має важливе пізнавальне значення, оскільки говорить про формування агломераційного ефекту навколо крупних промислових вузлів [6]. Він заснований на ринковому використанні переваг від розміщення промислових підприємств та розвитку інтеграційних процесів, побудованих за комерційними принципами. Агломераційний ефект призводить до формування високоефективного промислового виробництва, що розвивається на основі оптимального поєднання ресурсів праці, виробничих фондів, інноваційної діяльності та системи інфраструктурного обслуговування території [2].

Аналогічні тенденції були нами виявлені й при аналізі показників продуктивності праці промислових підприємств всіх міст України (рис. 4). Слід

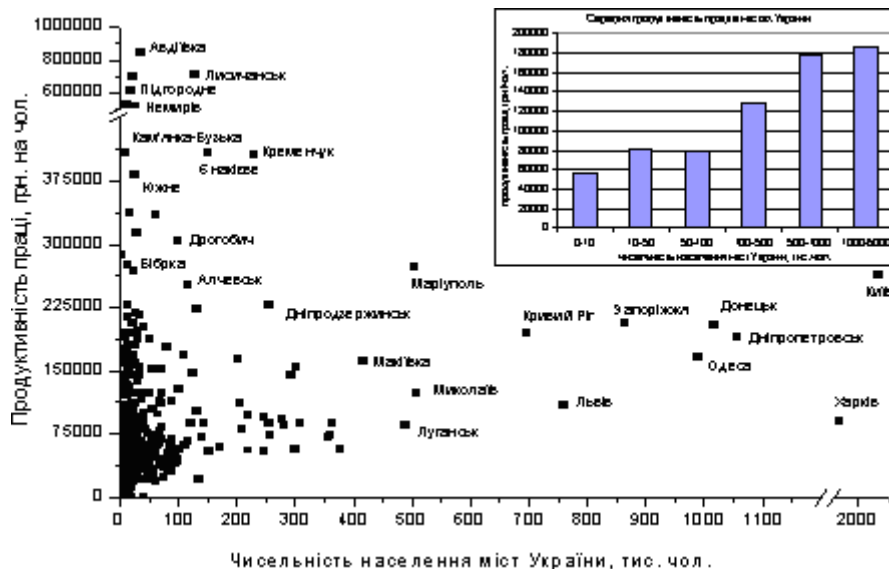

Рис. 4. Продуктивність праці у промисловому комплексі міст України, 2005 р.

відразу зауважити, що в дослідженні були використані показники чисельності лише штатних працівників, а не загальна кількість зайнятих, через брак необхідного статистичного забезпечення. Тому отримані результати мають певний рівень похибки, яка, щоправда, на думку експертів Державного управління статистики, не перевищує 10-15%.

В результаті розрахунків було з'ясовано, що за усередненими показниками максимальний рівень продуктивності праці притаманний найбільшим містам України та містам-мільйонерам. Вони мають високий рівень забезпеченості основними фондами та людськими ресурсами і виробляють понад 30% промислової продукції в Україні. Однак, при аналізі продуктивності праці в кожному окремому місті нашої держави, населені пункти зазначеної групи не отримали найвищих показників. Так, Київ знаходиться лише на 19 місці серед

міських населених пунктів України за цим параметром, Запоріжжя і Донецьк – на 28-му і 29-му, Дніпропетровськ – на 37-му, Одеса – на 51-му. Причини таких явищ багато в чому збігаються із встановленими вище тенденціями. Спробуємо подати їх в узагальненому варіанті.

По-перше, великі міста України переживають процеси скорочення обсягів промислового виробництва і зменшення кількості зайнятих у цій сфері. Натомість спостерігається інтенсивний розвиток галузей соціального комплексу, в яких концентрується все більша кількість трудових ресурсів (особливо в сфері торгівлі, фінансів, комерційної діяльності) [7]. Такі тенденції є цілком закономірними, оскільки символізують поступовий перехід України до постіндустріального суспільства, формування нових засад господарювання, заснованих на інформаційних технологіях, комерційних послугах, науково-інноваційній діяльності. Отже, цілком закономірно, що у великих містах поступово знижується ефективність функціонування промислового виробництва (скорочується фондівдача, зменшується рівень продуктивності праці) та здійснюється перехід на розвиток ринково-обґрунтованих галузей сфери послуг.

По-друге, великі міста нашої держави мають відносно невисокий рівень ефективності функціонування промислових підприємств недержавної форми власності, через вкрай високу земельну ренту, значні витрати на інфраструктурне облаштування території, численні бюрократичні перепони. Отже, ті галузі, які характеризуються високою продуктивністю праці та фондівдачею внаслідок усебічного розвитку ринкових сил, підприємництва і конкуренції, переносять свою діяльність або до зони впливу великих міст (завод кока-Кола в смт. В. Димерка, завод Рогань в смт. Рогань, паркетна фабрика в м. Кам'янка-Бузька), або за межі агломераційних утворень (лікєро-горілочаний завод в м. Немирів, тютюнова фабрика в м. Прилуки, комбінат концерну „Наша рьба” в м. Миронівка). В нових умовах вони отримують цілий ряд додаткових переваг, що дають їм змогу забезпечити високий рівень прибутковості за рахунок використання унікальних ресурсів свого місцєрозташування. Ці тенденції вже знайшли своє відображення у ряді публікацій зарубіжних авторів [9].

По-третє, занижені показники продуктивності праці можна пояснити тим, що великі міста притягують до себе значну кількість трудових ресурсів з приміської зони агломерованих поселень [4]. В результаті цього, їх вартість істотно знижується, ринок великих міст насичений пропозицією праці. Тому, використання відносно дешевої робочої сили є більш вигідним для деяких промислових підприємств, ніж підвищення продуктивності праці за рахунок капітальних витрат на підвищення фондозброєності та фондівдачі. Промислові підприємства великих міст є переважно працєнасиченими, затрати на інші фактори виробництва для них не вигідні.

По-четверте, важливу роль відіграє фактор обмеженості ресурсів території. У великих містах розвиваються ті види діяльності, які мають високий рівень прибутковості, необхідний для покриття затрат на оренду землі та інфраструктурне облаштування [8]. Такими характеристиками у повній мірі володіють лише комерційно-спрямовані галузі сфери послуг, а також високо-інноваційні наукомісткі галузі промисловості, які не отримали значного розвитку в нашій державі з ряду об'єктивних та суб'єктивних обставин. Обмеженість території і висока ставка земельної ренти призводять до зменшення показників продуктивності праці та фондівдачі у великих і найбільших містах,

екстенсивного характеру розвитку промисловості, перенесення основного циклу виробництва у прилеглі агломеровані поселення.

По-п'яте, на продуктивність праці великих міст впливає галузева структура промисловості. Відомо, що в Україні найвищі показники продуктивності притаманні галузям електроенергетики, чорної та кольорової металургії [7]. Ці галузі господарства не отримали значного розвитку в ядрах агломераційних утворень України (окрім Донбасу і Придніпров'я).

По-шосте, не можна обходити стороною фактор непрозорості розподілу земельних ділянок, видачі дозволів на здійснення підприємницької діяльності та створення пільгових умов для певних категорій підприємств в найбільших містах

України. Корумпованість влади призводить до скорочення обсягів іноземних інвестицій у промисловий комплекс, монополізації ринків збуту (що значно відбивається на рентабельності виробництва), а також до витіснення із середовища великих міст тих промислових підприємств, які мають високу підприємницьку ініціативу, інноваційні технології та рентабельність виробництва.

Всі ці фактори, на нашу думку, слугують причиною істотного скорочення рівня фондівддачі та продуктивності праці в межах великих міст і ядер промислових агломерацій. Така точка зору підтверджується тим, що найбільші значення наведених вище показників спостерігається як раз у тих малих і середніх містах України, де розмістились ринково-орієнтовані, інноваційні промислові підприємства (переважно зі значною часткою іноземного капіталу), а також експортно-спрямовані, високорентабельні виробництва (металургії, нафтопереробки, харчової промисловості). В основному, міста першої групи входять до складу периферійних зон промислових агломерацій, або граничать з нею. До них належать Авдіївка (потужне цементне виробництво із значною зоною споживання продукції), Кагарлик (цукеркова фабрика), Кам'янка-Бузька (паркетний комбінат), Южне (портове господарство), Миронівка (підприємства харчової промисловості торгових марок „Легко!” і „Наша ряба”) та інші.

Таким чином, промисловий комплекс агломераційних утворень України характеризується певним зростанням показників ефективності функціонування підприємств і використання ресурсів праці та основних засобів виробництва. Як видно з табл. 1, у переважній більшості випадків рівень фондоозброєності, фондівддачі та продуктивності праці в ядрах і периферійних зонах промислових агломерацій перевищує середні показники по містах України, або наближається до них.

Так, за рівнем фондоозброєності лідерами є Київська і Львівська агломерації, переважно за рахунок центральних ядер, а також ряду агломерованих поселень (Бориспіль, Васильків, Вишгород, Вишневе, Обухів, Кам'янка-Бузька, Миколаїв, Новий Роздол). Високі показники притаманні також Одесі та навколишнім містам (Іллічівськ, Роздільна, Теплодар, Южне). Харківська та Донецько-Макіївська агломерації, а також периферійна зона Дніпропетровсько-Дніпродзержинської істотно відстають від середніх значень фондоозброєності. Вони володіють цілою низкою підприємств добувного та машинобудівного комплексу, що залишаються нерентабельними в ринкових умовах, а також металургійного виробництва, яке, разом з двома попередніми характеризується застарілістю основних фондів та недостатнім рівнем розвитку ринкової інфраструктури.

Проте, дві останні агломерації є лідерами серед аналогічних утворень

Таблиця 1.

**Використання ресурсів праці і засобів виробництва
у промислових агломераціях України, 2005 р.**

Промислові агломерації України	Фондоозбросність		Фондовіддача		Продуктивність праці	
	ядро	периферійна зона ¹	ядро	периферійна зона	ядро	периферійна зона
Київська	201478,39	107526,38	1,30	1,38	262663,61	128268,66
Харківська	69545,27	44351,38	1,28	1,77	88910,32	68630,20
Донецько- Макіївська	76130,93	74444,81	2,39	3,25	182383,02	170273,71
Дніпропетровсько- Дніпродзержинська	104040,97	44780,99	2,08	3,59	208866,44	200700,75
Одеська	165318,29	142923,56	1,00	0,82	165909,82	119077,64
Львівська	209658,26	93458,31	0,52	2,01	108841,89	102356,48
в середньому по містах України	82328,14		1,78		84761,30	

України за показником фондовіддачі. Сприятлива кон'юнктура на ринку чорних металів та паливної сировини стимулювала зростання обсягів реалізованої продукції та значно посилила ефективність використання основних засобів виробництва. В решті промислово-агломераційних утворень рівень фондовіддачі не перевищує середні значення по містах України. Лише периферійна зона Львівської агломерації характеризується дещо підвищеними показниками через значне поширення модульних ринково-орієнтованих підприємств, залучення іноземних інвестицій, пріоритетний розвиток виробництва товарів народного споживання. Особливо в ній виділяються міста Кам'янка-Бузька, Бібрка, Буськ, Городок, Дубляни, Комарно, Яворів.

Нарешті, за рівнем продуктивності праці всі агломерації України опинились далеко попереду середніх показників. Особливо значний відрив характерний для Київської, а також для Донецько-Макіївської і Дніпропетровсько-Дніпродзержинської агломерацій. Виключення складає лише Харківська агломерація, яка опинилась нижче від середньоукраїнського рівня продуктивності через скорочення обсягів реалізації продукції і високий рівень прихованого безробіття та неповної зайнятості на машинобудівних підприємствах. Лідерство Київської агломерації обумовлене високим рівнем інноваційності виробництва, його міжнародної спрямованості, прогресо-визначальності та піонерності. Донецько-Макіївське та Дніпропетровсько-Дніпродзержинське промислові утворення характеризуються, як вже зазначалося, високими обсягами виробництва експортно-орієнтованої металургійної продукції, що також значно посилює їх позиції.

Отже, промислові агломерації України володіють потужним виробничим потенціалом і характеризуються високими показниками ефективності використання ресурсів праці та засобів виробництва. Однак, зазначені локальні утворення мають також істотні диспропорції розвитку, пов'язані із не повсюдним розвитком ринкової методів господарювання, збереженням застарілих виробництв, гальмуванням трансформаційних процесів через низку об'єктивних і суб'єктивних факторів. Водночас, помітні і позитивні тенденції зростання продуктивності праці та фондовіддачі в малих і середніх містах периферійної зони агломерацій, де розміщуються сучасні промислові підприємства ринкового типу, що використовують комерційні переваги від своєрідного агломераційного ефекту великих міст.

¹ Дані по периферійним зонам агломерацій подано усереднено.

Цілеспрямована і усебічна підтримка зазначених тенденцій, усунення виявлених перешкод на шляху розвитку ринкових перетворень стимулюватиме зростання ефективності функціонування виробничого комплексу агломерованих територій [1]. Вони потребують створення сприятливого інвестиційного режиму, прозорості у розподілі земельних ділянок і усунення бюрократичних перепон на шляху підприємницької діяльності, державної підтримки розвитку виробничої і соціальної інфраструктури, системи транспорту і комунікацій. Не останню роль відіграє і розробка дієздатної законодавчої бази, прийняття закону про землю та ряду нормативних актів, що стимулюють підприємницьку активність на засадах вільної конкуренції. Ринкові механізми дозволять підійти до розв'язання проблем використання трудових ресурсів, скорочення маятникових міграцій, підвищення рівня життя населення агломерованих територій. Винесення з ядра агломерації нерентабельних підприємств та залучення іноземних інвестицій створять передумови для оптимізації використання основних виробничих засобів, розв'язання цілої низки екологічних проблем, підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Розробка конкретних механізмів усунення наведених вище диспропорцій є перспективним завданням для подальших розвідок у цьому напрямку.

1. Гончаров Ю.В. Промислова політика України: проблеми і перспективи. – К.: Наукова думка, 1999. – 277 с. 2. Грицай О.В. Центр и периферия в региональном развитии. – М.: Наука, 1991. – 167 с. 3. Економіка міст: Україна і світовий досвід: Навч. посібник / В.М. Вакуленко, Ю.Ф. Дехтяренко, О.І. Драпиковський та ін. – К.: Основи, 1997. – 243 с. 4. Захарченко В.І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с. 5. Литвиненко Р.И. Промышленные агломерации СССР и перспективы их комплексного развития // Основные направления комплексного развития регионов. – К., 1980. 6. Панухник О. Мале місто в системі регіональних відносин: теоретико-методологічні підходи до дослідження // Управління сучасним містом. – 2005. – № 1-2/1-6. – С. 28-36. 7. Україна: промисловість та інвестиційна діяльність: Атлас / за заг. ред. Л.Г. Руденка – К.: ДНВП „Картографія”, 2003. – 80 с. 8. Fujita M, Thisse J.-F. Economics of Agglomeration: cities, industrial location and regional growth. – Cambridge, Cambridge University Press, 2004. – 466 p. 9. Henderson V. How urban concentration affects on economic growth? // The World Bank development research group. – New York, 2000. – 27 p.

The regional peculiarities of usage of labor resources and basic assents in urban industrial complex of Ukraine are disclosed. The indices of effectiveness of industrial agglomeration functioning are explored. The directions of optimization of regional development of industrial agglomerations are proposed.